

Розглянутий матеріал дозволяє дослідити відповідні аспекти філософських концепцій творчої діяльності і проаналізувати процес відображення і узагальнення даними концепціями основних тенденцій розвитку західноєвропейської культури (соціокультурний контекст).

Бібліографічні посилання

1. **Афанасьєва О. В.** Творчество как саморазвитие личности / О. В. Афанасьєва. – М. : Луч, 1998. – 288 с.
2. **Лосев А. Ф.** История античной эстетики: Последние века (III–VI века) / А. Ф. Лосев. – М. : Искусство, 1988. – 447 с.
3. **Лосев А. Ф.** Эстетика Возрождения / А. Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1978. – 623 с.
4. **Маньковская Н. Б.** Эстетика постмодернизма / Н. Б. Маньковская. – СПб. : Алетейя, 2000. – 347 с.
5. **Оніщенко О. І.** Художня творчість у контексті гуманітарного знання / О. І. Оніщенко. – К. : Вища шк., 2001. – 179 с.
6. **Поліщук І. В.** Творчість як засіб перетворення соціокультурної реальності / І. В. Поліщук // Вісник ДАКККіМ. – 2007. – № 4. – С. 96–101.
7. **Уланова С. І.** Нариси історії європейської музичної освіти і виховання: Від античності до початку XIX ст. / С. І. Уланова. – К. : Знання України, 2002. – 326 с.
8. **Уланова С. І.** Творча діяльність як смисложиттєва форма людської активності: європейська модель / С. І. Уланова // Культура і Сучасність. – 2010. – № 1. – С. 5–9.
9. **Фісенко Н. П.** Творчість особистості як процес саморозвитку / Н. П. Фісенко // Культура і Сучасність. – 2007. – № 2. – С. 194–202.

Надійшла до редколегії 20.02.2012

УДК: 371.13=161.2

Л. М. Шабасєва

*Дніпропетровський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти*

КОМУНІКАТИВНІ ПРАКТИКИ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ

Розглянуто підходи до визначення поняття «комунікація» у сучасному суспільстві та зміни комунікативних практик під впливом глобалізації та інформатизації суспільства. Дано характеристику деяким моделям комунікативного акту та визначено значення комунікації в освітньому просторі.

Ключові слова: спілкування, комунікація, міжкультурна комунікація, інформаційне суспільство, комунікативна освіта.

Рассмотрены подходы к определению понятия «коммуникация» в современном обществе и изменение коммуникативных практик под воздействием глобализации и информатизации общества. Дана характеристика некоторым моделям коммуникативного акта и определено значение коммуникации в образовательном пространстве.

Ключевые слова: общение, коммуникация, межкультурная коммуникация, информационное общество, коммуникационное образование.

An approach to the definition of «communication» in modern society and changes of communicative practices under act of globalization and informatization of society are considered. Description is given to some models of communicative act and the value of communication is certain in educational space

Keywords: intercourse, communication, intercultural communication, informative society, communication education.

Постановка проблеми. Спілкування – це багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, який передбачає обмін інформацією, певну тактику і стратегію взаємодії, сприймання і розуміння суб'єктами спілкування один одного. Спілкування історично склалося у процесі спільної діяльності, де спочатку відіграло допоміжну роль: супроводжувало і обслуговувало певні дії. З ускладненням діяльності воно набуває відносної самостійності, починає виконувати специфічну функцію передачі наступним поколінням форм культури і суспільного досвіду [4, с. 210].

З поняттям «спілкування» нерозривно пов'язане таке поняття як «комунікація», що являє собою обмін значеннями або інформацією між індивідами – від джерела (адресанта) до одержувача (адресата) – засобами спільної системи символів або коду [9, с. 12].

У сучасних умовах актуальність осмислення комунікації як особливого соціокультурного феномена зростає, оскільки процес глобалізації посилює потребу в діалозі між державами й народами. Також особливістю сучасності є поява так званої «віртуальної реальності» за рахунок бурхливого розвитку засобів масової інформації. Відповідно постає проблема осмислення поняття комунікації та наукового обґрунтування її особливостей.

Вивченню питання розвитку комунікації в цілому і сучасних комунікації зокрема присвячено багато праць. Серед західних дослідників можна вказати М. Маклюєна, Е. Холла, Ю. Рюша, Н. Лумена, А. Турена, Г.Д. Лассвела. Із російських та вітчизняних вчених слід відзначити М.М. Бахтіна, О. Є. Висоцьку, Ю. М. Лотмана, А. В. Ольшанську, О. А. Семенюк, А. М. Єрмоленка та ін. Соціальна природа мови як засобу комунікації розглядається у працях Р.Я. Якобсона, структурні моделі комунікації створили К. Шенон, У. Уївер, Н. Лумен та ін.

Мета статті – проаналізувати підходи до визначення поняття комунікації, сформулювати характеристики ефективної комунікації та розкрити особливості комунікації, що виникають під впливом процесів глобалізації та інформатизації суспільства.

Виклад основного матеріалу. Життя суспільства у всіх сферах його діяльності забезпечується мовним спілкуванням як основою колективного досвіду пізнання світу і створення благ. У сучасній теорії комунікації переконливо доведено, що мова слугує для передачі повідомлень. Але настільки ж переконливо доведено й інше положення: передача мовних повідомлень ніколи не є кінцевою метою спілкування, ця передача завжди є тільки засобом досягнення інших цілей, кінцевою з яких є керування діяльністю співрозмовника. Тому типи комунікації, які визначають її змістовий аспект, можна узагальнено подати так: комунікація з метою інформування, комунікація з метою обміну інформацією, комунікація з метою мовного впливу. У кожному з названих типів комунікації обов'язковими є, по-перше, передача інформації, по-друге, мовний вплив. Але ці елементи мають у названих типах різну значущість, а відтак будуть помітно відрізнятися такі складові комунікації, як спосіб подачі інформації, стратегія і тактика мовленнєвої поведінки партнерів по спілкуванню [6].

Юрген Рюш виокремив 40 підходів до комунікації у різних сферах, у тому числі архітектурі, антропології, психології, політиці тощо. Проте всі існуючі підходи до розуміння комунікації можна зарахувати до однієї з двох парадигм: механістичної або діяльнісно-інтеракційної.

У механістичній парадигмі під комунікацією розуміють односпрямований процес кодування й передавання інформації (повідомлення) від джерела (адресанта) та приймання і декодування її одержувачем (адресатом). Діяльнісно-інтеракційна парадигма тлумачить комунікацію як спільну діяльність учасників комунікації (комунікантів), у процесі якої вони виробляють спільні (до певної межі) погляди на речі та дії з ними [9, с. 11–12].

У гуманітарних науках поняття комунікації пов'язане із специфікою обміну інформацією у соціумі.

Головним об'єктом дослідження Романа Якобсона є «акти мовного спілкування». Аналізуючи феномен мови у всіх його проявах, Якобсон був упевненим у тому, що її неможливо ізолювати від усієї цілісності людської поведінки, котра завжди є значущою – звідси його глибока цікавість до антропологічних досліджень. Він визначив комунікацію як процес передачі інформації між людьми за допомогою знакових систем (сигналів) [11].

Ю. М. Лотман, спираючись на традиції російської «формальної школи», особливо Ю. Н. Тинянова, і враховуючи досвід розвитку семіотичного структуралізму, дав таке визначення комунікації: комунікація – це переклад тексту з мови мого «я» на мову твого «ти» [3].

Міжкультурна комунікація – це смисловий та ідеально-змістовий аспект відношення спілкування між індивідами і соціальними групами, що належать до різних культур. Основна мета комунікації – досягнення єдності носіїв культури, що взаємодіють, за умов збереження індивідуальності кожного з них. У теперішній час мета освіти зміщується у бік формування полікультурного мислення, яке передбачає прояв толерантності суб'єктів спілкування. Це забезпечує ефективність міжкультурної

Філософія і політологія в контексті сучасної культури Філософія
комунікації, культуру творчості, особистісного росту і досягнення соціального успіху.

Термін «міжкультурна комунікація» введений після Другої світової війни Едвардом Холлом. Спершу дослідження даної проблеми було пов'язане з вивченням комунікативних невдач та їх наслідків у ситуаціях міжкультурного спілкування. Потім поняття «міжкультурна комунікація» отримало застосування в теорії перекладу, навчанні іноземних мов, порівняльній культурології і контрактивній мовній прагматиці [7].

Когнітивними компонентами, що забезпечують результативність міжкультурної комунікації, служать міжкультурна компетентність і обмін артефактами культури. Міжкультурна компетентність спирається на загальність базових знань про світ, що забезпечує «переклад» повідомлень з однієї мови на іншу, служить основою розуміння сенсів і значень мовного спілкування. Запозичення і використання однією культурою артефактів іншої культури служить збагаченню міжкультурної взаємодії.

Французький соціолог А. Турен поклав в основу своїх суджень підхід, що дозволяє розглянути комунікацію як гетерономний простір різноякісних практик, відношення між якими характеризуються антагонізмами, неспіврозмірністю логік функціонування, і, відповідно, взаємовиключними ефектами. Турен будує «опис з розривами», відмовляючи комунікації в єдності форми. Ним виділено три її етапи:

- інформаційний (головним чином, мас-медіальний) «обмін»;
- «емісія» інформації, наприклад, інформаційне програмування (пропаганда), що реалізується владними структурами;
- «міжперсональна комунікація». Цей етап Турен включає різні ініційовані людьми способи взаємодії, які реалізуються неформальним чином [11, с. 24].

Основною одиницею комунікації є комунікативний акт, що відображає специфіку спілкування як взаємодії. Як правило, для кращого розуміння комунікації і комунікативного акту використовують метод моделювання. Модель комунікативного акту відтворює його складові елементи і функціональні характеристики у вигляді схеми. Різні моделі комунікативного акту розробляються з метою вирішення конкретних теоретичних і практичних задач і можуть бути корисними в певній галузі використання.

Гарольд Д. Лассвелл проблему комунікації представив таким запитанням: хто сказав що кому через який канал з яким ефектом? Ця фраза вважається згорнутою моделлю комунікації. Досить широко у лінгвістиці використовується модель комунікації, запропонована К. Шенноном. Модель включає п'ять елементів: джерело інформації, передавач, канал передачі, приймач і кінцева мета, що розміщені в лінійній послідовності (лінійна модель). Ця модель комунікації була розширена та доповнена. Так, за Якобсоном, у моделі комунікації беруть участь адресант і адресат, від першого до другого відправляється повідомлення, що написано за допомогою коду. Контекст у цій моделі пов'язаний зі змістом

Філософія Філософія і політологія в контексті сучасної культури
повідомлення, з інформацією, що передається, поняття контакту пов'язане з регулятивним аспектом комунікації.

М. М. Бахтін визначив дві основні ідеї, що є важливими для розуміння процесу комунікації: необхідною ознакою будь-якого висловлювання є його зверненість, адресованість, тобто без того, хто слухає, немає і того, хто говорить; будь-яке висловлювання набуває сенсу лише у контексті, в конкретному часі й у конкретному місці [1].

Ефективна комунікація завжди відповідає таким характеристикам: комунікація має мету – спрямована на досягнення певного результату; комунікація безперервна, тобто комунікація – це завжди процес, який повинен продовжуватися; комунікація завжди залишається відносною – говорити про ідеальну комунікацію можливо лише на теоретичному рівні; комунікація базується на певних нормативних та культурних кодах; у комунікації важливим є так званий зворотний зв'язок як наявність (чи відсутність) реакції на повідомлення [2].

З концептуально-філософської точки зору значний інтерес має питання про те, як і наскільки прагнення до глобальності співвідноситься з формуванням цілісної особистості, оскільки одна з причин системної кризи цивілізації – розрив знання і моральних цінностей, технологічної, інформаційної могутності і моральних принципів. Сучасний комп'ютеризований світ з мультимедійними глобальними комунікаційними засобами зв'язку – новий етап у розвитку людини і суспільства, що не має аналогів в історії культури. Цей етап схожий з попереднім тим, що ґрунтується на силі слова, інформації, що міститься у слові, але відмінність полягає у можливості об'єднати слова і зображення. Останнє впливає на характер соціалізації особистості, оскільки соціальний процес значною мірою зумовлений специфікою функціонуючих у суспільстві комунікативних зв'язків, посилює контроль і вплив ЗМІ на всі події у культурі [5].

Якісних змін соціальна комунікація зазнає з розвитком інформаційного суспільства, появою інформаційних технологій, що впливають на відносини людей, на характер їх спілкування. Відчуження людей, що розвивається в умовах інформаційного суспільства, зв'язок між якими все більше має «віртуальний» характер, призводить до розриву соціальних зв'язків як у просторі, так і в часі, що має негативні наслідки і для спілкування і для особистості. Необхідна розробка технології самозбереження й самозахисту особистості від цих негативних впливів, пошук форм і методів дійсного спілкування, у процесі якого можливий розвиток особистості та її ефективна взаємодія з іншими.

У сфері освіти інновацією є ідея комунікативної освіти, що виражається як у досвіді побудови відповідних онтологій, так і у розробці конкретних моделей навчального процесу, що покликані замінити педагогічні устрої, що нині діють. При цьому підкреслюється ідея взаємопроникнення освіти і комунікації, внаслідок чого освіта стає комунікативною, а комунікація – освітньою. Перш за все комунікативна перспектива за своїм характером міждисциплінарна. Мова йде не стільки про використання її методів у філософії, соціології, психології, лінгвістиці

Філософія і політологія в контексті сучасної культури Філософія
тощо, скільки про особливу пластичність комунікативного знання, що легко конвертується практично в будь-яку навчальну дисципліну [8].

Висновки. Комунікація є невід'ємною складовою всіх сфер життя суспільства в цілому та кожного індивіда зокрема. Комунікація, як феномен, являє собою значний компонент соціальної взаємодії, необхідність якого визначається характером діяльності людей, а також спадкоємністю в розвитку різних поколінь, що реалізується у формі передачі соціального досвіду. Комунікація, що є невід'ємним компонентом соціальної взаємодії, має динамічний характер, що виражається у зміні її змісту, видів і функцій під впливом різноманітних процесів, що відбуваються в суспільстві. До основних чинників, що впливають на комунікацію на сучасному етапі розвитку суспільства, можна віднести процеси глобалізації та інформатизації. У зв'язку з цим виникає необхідність подальшого поглибленого вивчення поняття комунікації та розробка науково-обґрунтованої теорії комунікації з урахуванням сучасних тенденцій розвитку суспільства.

Бібліографічні посилання

1. **Бахтин М. М.** Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.
2. **Висоцька О. Є.** Віртуальна реальність та постраціональна комунікація в контексті становлення суспільства постмодерну / О. Є. Висоцька // Гуманітарний часопис. – 2007. – № 4. – С. 5–11.
3. **Лотман Ю. М.** Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Ю. М. Лотман. – М., 1996. – 464 с.
4. **М'ясоїд П. А.** Загальна психологія : Навч. посібник. – 2-ге вид., допов / П. А. М'ясоїд. – К.: Вища шк., 2001. – 487 с.
5. **Ольшанская А. В.** Коммуникативный процесс в условиях глобализации: социально-философский анализ: социально-философский анализ: Дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11 / А. В. Ольшанская. – М., 2005. – 146 с.
6. **Пелепейченко Л. М.** Чинники успішної комунікації майбутніх перекладачів / Л. М. Пелепейченко, В. В. Місеньова. – Режим доступу : <http://www-center.univer.kharkov.ua/vestnik/full/123.pdf>
7. **Первиль Т. Г.** Межкультурная коммуникация как фактор модернизации образовательной деятельности: социально-философский анализ: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11 / Т. Г. Перваль. – Ростов н/Д, 2005. – 153 с.
8. **Полонников А. А.** Коммуникация как учебная задача (теоретико-методологические аспекты) / А. А. Полонников. – Режим доступа : <http://www.bsu.by/Cache/pdf/48833.pdf>
9. **Семенюк О. А.** Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. / О. А. Семенюк, В. Ю. Парашук. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 240 с.
10. **Турен А.** Возвращение человека действующего. Очерк социологии / А. Турен. – М.: Научный мир, 1998. – 204 с.
11. **Якобсон Р.** Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм: «за» и «против». – М., 1975. – С. 193-230.

Надійшла до редколегії 08.02.2012